

УДК 368:216

Базілінська О. Я., Панченко О. І.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРЕВІЗНИКА ПРИ УБЕЗПЕЧЕННІ ПАСАЖИРІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

В умовах реформування залізничного транспорту та відкриття для приватних перевізників доступу до залізничних об'єктів на правах операторів інфраструктури актуальним є дослідження концептуальних засад страхування відповідальності перевізників при забезпеченні пасажирів залізничного транспорту.

Необхідність удосконалення страхового захисту залізничних пасажирських перевезень обумовлена тим, що наявна система страхових відносин, яка сформувалась у процесі реалізації обов'язкового особистого страхування пасажирів від нещасних випадків на залізничному транспорті, не відповідає сучасним вимогам і не може забезпечити відповідного захисту та гарантованого відшкодування шкоди, заподіяної пасажиром.

Вважається, що обов'язкове страхування відповідальності залізничних перевізників за заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну пасажирів є більш ефективним механізмом захисту та підвищує відповідальність суб'єктів залізничного бізнесу за безпеку на залізничних шляхах сполучення. Упровадження страхування відповідальності залізничних перевізників передбачає створення нормативно-правової бази страхового захисту пасажирів і визначення механізму його реалізації. Тому це дослідження спрямоване на вдосконалення механізму страхового захисту пасажирів на залізничному транспорті для вирішення важливої соціально-економічної проблеми забезпечення пасажирських залізничних перевезень з урахуванням балансу інтересів усіх суб'єктів залізнично-страхових відносин.

Для досягнення поставленої мети визначено переваги формування системи страхового захисту пасажирів залізничного транспорту на основі страхування відповідальності залізничного перевізника, а також визначення особливостей її впровадження в процесі активізації реформування залізничного транспорту.

Ключові слова: страхування від нещасних випадків на транспорті, страхування відповідальності перевізника, залізничний транспорт, залізничне підприємство.

JEL classification: G22, L91, L92

Вступ та постановка проблеми. Страхування є одним із методів фінансування ризиків, який сприяє захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб, а також забезпеченню безпеки та стабільності підприємницької діяльності. Значення організації страхового захисту суттєво посилюється в умовах макроекономічної нестабільності, оскільки страхування стимулює ділову активність суб'єктів господарювання, збільшує інвестиційну привабливість і прискорює економічне зростання. Страхування створює умови для підвищення ефективної діяльності як підприємств, так і економіки в цілому, забезпечуючи перерозподіл ризиків між економічними суб'єктами та відшкодовуючи збитки за рахунок створених страхових резервів. Тому одним зі стратегічних завдань є розвиток

і вдосконалення системи страхового захисту суб'єктів господарювання різних напрямів економічної діяльності.

Залізничні пасажирські перевезення – це багатофакторний процес, і на будь-якому етапі транспортування може бути заподіяно шкоду життю, здоров'ю або майну пасажирів, що суттєво впливає на зниження якості їх обслуговування. Перевезення пасажирів залізничним транспортом мають масовий характер, тому дорожньо-транспортні пригоди на залізничних шляхах сполучення можуть призводити до значних людських і матеріальних втрат та мають значний резонанс у суспільстві. Таким чином, у процесі реформування залізничного транспорту першочерговим завданням є створення реального та дієвого механізму страхового захисту пасажирських перевезень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вивченню проблем діяльності підприємств залізничного транспорту присвячено численні праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як А. П. Абрамов, І. М. Аксьонов, І. В. Белов, Н. І. Богомолова, В. Г. Галабурда, Н. М. Колеснікова, Ф. П. Кочнев, Ю. Ф. Кулаєв, М. В. Макаренко, В. І. Пасічник, А. В. Перепелюк, В. О. Персіанов, А. А. Покотілов, Є. М. Сич, М. Ф. Трихунков, Ю. М. Цветов, А. П. Шишков та ін.

Вивченню процесів формування системи страхового захисту підприємств різних напрямів економічної діяльності в сучасних умовах присвячено праці таких учених, як В. Д. Базилевич, В. Д. Бігдаш, Н. М. Внукова, О. О. Гаманкова, Т. А. Говорушко, Л. М. Горбач, О. М. Залетов, М. В. Мних, С. С. Осадець, Т. А. Ротова, Я. П. Шумелда та ін.

Невирішені частини проблеми. У процесі реформування залізничного транспорту та вдосконалення механізму його фінансово-економічної безпеки існує потреба в дослідженні страхового захисту пасажирів і визначенні напрямів його покращення завдяки підвищенню відповідальності перевізника. Це дасть змогу сформувати збалансовану систему страхування пасажирських залізничних перевезень, яка відповідає сучасним вимогам і включає такі страхові послуги, що не суперечать одна одній і сприяють підвищенню рівня економічного розвитку як суб'єктів залізничного бізнесу, так і країни в цілому шляхом забезпечення стабільності залізничних перевезень.

Мета та завдання статті. Головною метою цієї роботи є вдосконалення механізму страхового захисту пасажирів на залізничному транспорті для вирішення важливої соціально-економічної проблеми забезпечення пасажирських залізничних перевезень з урахуванням балансу інтересів усіх суб'єктів залізнично-страхових відносин.

Основні результати дослідження. Важливою складовою забезпечення залізничних пасажирських перевезень є обов'язкове особисте страхування пасажирів від нещасних випадків (НВ) на транспорті, яке спрямовано на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та життю застрахованих осіб, або компенсацію втрачених доходів при тимчасовій або постійній втраті працездатності в результаті дії випадкових і непередбачених подій або виникнення залізничних аварій. Але в процесі реалізації цього виду обов'язкового страхування на залізничному транспорті існує ціла низка недоліків, які негативно впливають на забезпечення пасажирів.

Так, відповідно до чинного механізму обов'язкового страхування від НВ на залізничному транспорті, страхувальниками та застрахованими

є пасажирів, які самостійно себе забезпечують на випадок заподіяння шкоди їхньому життю, здоров'ю та працездатності протягом поїздки залізницею, а залізничні підприємства виступають у ролі посередників і отримують комісійну винагороду та кошти на фінансування превентивних заходів. Це створює умови для формування шахрайських схем, спрямованих на використання не за призначенням коштів, отриманих залізничними підприємствами від страхових компаній.

Чинний механізм забезпечення пасажирів на залізничних шляхах сполучення сприяє тому, що залізничні перевізники зацікавлені у видачі дедалі більшої кількості страхових полісів (квитків), але при цьому як посередники не відповідають за відшкодування збитків, до того ж частина внесків повертається залізничним підприємствам, і що менше буде страхових випадків, то більшу суму вони отримають. Тому інтереси залізничних перевізників більше збігаються з інтересами страховиків, а страховий захист не завжди забезпечує відповідне та гарантоване відшкодування шкоди, заподіяної пасажирам, і обсяги страхових внесків у кілька разів перевищують обсяги страхових виплат за цим видом страхування.

Так, за 15 років існування обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті страхові платежі склали близько 1,5 млрд грн, а виплати – всього 40 млн грн. У середньому виплата на одного потерпілого становить 3,3 тис. грн. При цьому на перестраховання ризиків відраховано в 4 рази більше коштів, ніж було здійснено страхових виплат потерпілим на транспорті [4].

Механізм конкурсного відбору страхових компаній для забезпечення страхового захисту пасажирів на залізничному транспорті є непрозорим та сприяє монополізації страхування обмеженою кількістю страхових компаній.

Таким чином, усе це вказує на те, що цей вид страхування більше використовується не для захисту пасажирів, а для непрозорого використання коштів, які акумулюються в результаті організації особистого страхування на залізничному транспорті.

Враховуючи всі недоліки процесу реалізації особистого страхування від НВ на транспорті, для забезпечення пасажирів залізничного транспорту пропонується використовувати страхування відповідальності перевізника як надійний та реальний механізм захисту. У закордонній практиці дедалі більше трапляється випадків, коли законодавством закріплюється обов'язкове страхування цивільної відповідальності перевізника за заподіяння шкоди життю, здоров'ю та майну пасажирів.

Вважається, що обов'язкове страхування цивільної відповідальності залізничного перевізника перед пасажирами є більш ефективним механізмом, ніж наявне обов'язкове особисте страхування від НВ на залізничному транспорті. Страхування відповідальності перевізників забезпечує дієвий страховий захист пасажирів і підвищує соціальну відповідальність підприємств залізничного транспорту перед ними. Механізм страхування відповідальності перевізника створює умови, коли залізничні підприємства в страхових відносинах виступають страхувальниками, які зацікавлені у співпраці з надійними страховиками. Тому в умовах реформування залізничного транспорту та відкриття для приватних перевізників доступу до залізничних об'єктів на правах операторів інфраструктури є необхідним упровадження страхування відповідальності залізничних перевізників.

Страхування відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю або майну пасажирів, здійснюється для захисту його майнових інтересів у разі завдання шкоди пасажирам та збитків багажу.

Страхувальником є залізничний перевізник, що має право здійснювати пасажирські перевезення (див. рис.).

Страховими випадками є такі:

– подія, внаслідок якої настає відповідальність страхувальника за шкоду, завдану життю та здоров'ю пасажирів;

– подія, внаслідок якої настає відповідальність страхувальника за шкоду (втрату або пошкодження), завдану багажу.

Страхова сума за договором страхування встановлюється як ліміт відповідальності та не має бути меншою за шкоду, завдану життю та здоров'ю пасажирів під час залізничних перевезень, тому встановлюється на кожне пасажирське місце та згідно з кількістю пасажирських місць у вагоні.

За втрату чи шкоду, завдану багажу, суми встановлюються за кожний кілограм ваги.

Страхування цивільної відповідальності залізничного перевізника забезпечує захист майнових інтересів залізничного підприємства (страхувальника), пов'язаних із відповідальністю за шкоду, заподіяну пасажирам або їхньому багажу.

Важливою перевагою запровадження страхування відповідальності залізничного перевізника за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю або майну пасажирів, є підвищення відповідальності суб'єктів залізничного бізнесу за безпеку на залізничних шляхах сполучення. Також витрати на страхування відповідальності мотивують суб'єктів залізничного бізнесу спрямовувати більше зусиль на безпеку руху на залізниці, що сприятиме підвищенню якості транспортних послуг та забезпеченню потреб економіки та населення в залізничних перевезеннях.

Страхування відповідальності перевізника на залізничному транспорті спрямоване на захист майнових прав пасажирів, постраждалих у результаті його дій або бездіяльності, але водночас захищає і фінансовий стан залізничних підприємств, оскільки за наявності страхового полісу вони звільняються від витрат, пов'язаних зі спричиненою ними шкодою. Відшкодування збитків постраждалим пасажирам гарантує страхова компанія, воно не залежить від фінансового стану суб'єкта залізничного транспорту.

Страхова сума при страхуванні пасажирів від нещасних випадків на залізничному транспорті та ліміт відповідальності при страхуванні відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю або майну пасажирів, можуть встановлюватись в однаковому розмірі, але може бути відмінність у механізмі здійснення та фактичних розмірах виплат.

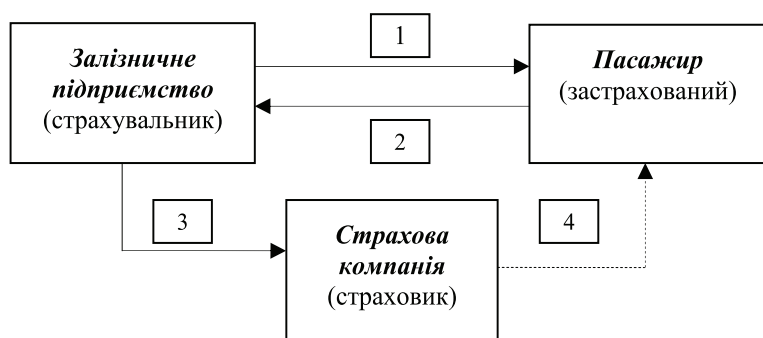


Рисунок. Схема організації страхування відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю або майну пасажирів:

1 – надання залізничного квитка та страхового полісу;

2 – оплата залізничного квитка;

3 – сплата страхових внесків;

4 – виплата страхового відшкодування в разі настання страхового випадку

Страхування відповідальності перевізника можна використовувати для комплексного страхового захисту, оскільки ризики пов'язані не тільки з життям, а й з втратою або пошкодженням багажу пасажирів. Тому можна використовувати страхування відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну не тільки життю, здоров'ю, працездатності, а й майну пасажирів. Отже, перевагою впровадження страхування відповідальності перевізника на залізничному транспорті є те, що пасажирам буде запропоновано більш комплексний

захист, оскільки ризики, які підлягають страхуванню, пов'язані не тільки з життям, а й з втратою або пошкодженням їхнього багажу.

Таким чином, запровадження страхування відповідальності залізничного перевізника має економічну доцільність та соціальну вагомість.

Основою реалізації страхового захисту відповідальності залізничних перевізників є норми вітчизняного та міжнародного права, тому рівень розвитку страхування відповідальності на залізничному транспорті прямо залежить від досконалості нормативно-правових документів, які його регулюють.

З метою запровадження страхування відповідальності перевізників у 2013 р. об'єднання страховиків «Ліга страхових організацій України» розробила проект Закону «Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності перевізника за заподіяння шкоди життю, здоров'ю, майну пасажирів». Цей законопроект спрямований на врегулювання відносин у сфері страхування відповідальності перевізника за заподіяння шкоди життю, здоров'ю, майну пасажирів під час перевезення пасажирів автомобільного, залізничного, внутрішнього водного видів транспорту, а також електротранспорту [4].

Обов'язкове страхування цивільної відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та майну пасажирів (ОСЦВП), створює механізм адекватного та гарантованого страхового захисту пасажирів різних видів транспорту [4]. Але цей законопроект так і не був реалізований.

У 2015 р. Міністерство інфраструктури України розробило проект Закону № 3732 «Про внесення змін до деяких законів України щодо обов'язкового страхування відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю пасажирів і третіх осіб» [3].

Цей проект закону містить умови страхування відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю пасажирів і третіх осіб. Тобто цей вид страхування не передбачає відповідальності залізничного перевізника за пошкоджений багаж пасажирів, а включає додатково відповідальність за заподіяння шкоди життю, здоров'ю або працездатності третім особам. До того ж цей вид страхування визнано як обов'язковий, а отже, вибір окремих складових відповідальності не допускається.

Для переходу від обов'язкового особистого страхування від НВ на транспорті до обов'язкового страхування відповідальності перевізника розроблено проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо обов'язкового страхування відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю пасажирів та третіх осіб». Проектом пропонується виключити з переліку видів обов'язкового страхування, який передбачається Законом України «Про страхування», ст. 7, особисте страхування від нещасних випадків на транспорті (п. 6) і доповнити перелік новим видом – страхування автомобільного, автомобільного самозайнятого перевізника, міського електричного, залізничного, морського перевізника та перевізника на внутрішніх водних шляхах за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю пасажирів та третіх осіб. Таким чином, пропонується охопити обов'язковим видом страхування відповідальності перевізників усі види транспорту.

Також існує думка, що впровадження страхування відповідальності перевізника має створити умови для розвитку конкуренції завдяки тому, що залізничні перевізники повинні мати можливість обирати різні обсяги відповідальності, наприклад, відповідальність за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю пасажирів, відповідальність за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю або майну (багажу) пасажирів, відповідальність за шкоду, заподіяну через запізнення потяга тощо.

Висновки та пропозиції щодо подальших досліджень. Таким чином, у сучасних умовах механізм забезпечення пасажирських перевезень має цілу низку недоліків і суперечностей, що вимагає його вдосконалення та встановлення соціальної справедливості у сфері страхового захисту пасажирів на різних видах транспорту.

Також існують різні підходи до організації страхового захисту пасажирів залізничного транспорту, тому для визначення умов страхування відповідальності залізничного перевізника потрібно розглянути практику використання цього виду страхового захисту на інших видах транспорту, проаналізувати різні підходи до формування механізму реалізації страхування відповідальності залізничного перевізника, а також врахувати провідний досвід зарубіжних країн.

Список літератури

1. Закон України «Про залізничний транспорт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=273%2F96-%E2%F0>. – Назва з екрана.
2. Закон України «Про страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>. – Назва з екрана.
3. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо обов'язкового страхування відповідальності перевізника за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю пасажирів та третіх осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/files/sector/2.Проект%203У%20щодо%20страх.відповід.перевізника.pdf>. – Назва з екрана.

4. ЛСОУ розробила законопроект про обов'язкове страхування відповідальності перевізника за заподіяння шкоди пасажирам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://insurance.uabs.edu.ua/en/news/ukrainian-news/331-lsou-rozrobyla-zakonoproekt-pro-obov-iazkove-strakhuvannia-vidpovidalnosti-pereviznyka-za-zapodiannia-shkody-pasazhyram.html>. – Назва з екрана.
5. Панченко О. І. Страхування на залізничному транспорті в умовах його реформування / О. І. Панченко // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка та управління». – Київ : ДЕТУТ, 2011. – № 18. – С. 51–57.

References

1. Zakon Ukrainy “Pro zaliznychnyi transport” [The Law of Ukraine “On Railway Transport”]. (1996). Verkhovna Rada official web portal. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=273%2F96-%E2%F0>.
2. Zakon Ukrainy “Pro strakhuvannia” [The Law of Ukraine “On insurance”]. (1996). Verkhovna Rada official web portal. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>.
3. Proekt Zakonu Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo oboviazkovoho strakhuvannia vidpovidalnosti pereviznyka za shkodu, zapodiianu zhyttiu, zdoroviu pasazhyriv ta tretikh osib” [Draft Law of Ukraine “On amendments to some laws of Ukraine on compulsory insurance of liability for damage caused to life and health of passengers and third parties”]. Retrieved from <https://nfp.gov.ua/files/sekto/2.Proekt%203Y%20shodo%20страх.відповід.перевізника.pdf>.
4. LSOU rozrobyla zakonoproekt pro oboviazkove strakhuvannia vidpovidalnosti pereviznyka za zapodiannia shkody pasazhyram [SALW developed a draft law on compulsory insurance of liability for injury to passengers]. Retrieved from <http://insurance.uabs.edu.ua/en/news/ukrainian-news/331-lsou-rozrobyla-zakonoproekt-pro-obov-iazkove-strakhuvannia-vidpovidalnosti-pereviznyka-za-zapodiannia-shkody-pasazhyram.html>.
5. Panchenko, O. I. (2011). Strakhuvannia na zaliznychnomu transporti v umovakh yoho reformuvannia [Insurance railways in terms of its reform]. *Zbirnyk naukovykh prats DETUT. Seriiia “Ekonomika ta upravlinnia”*, 18, 51–57.

O. Bazilinska, O. Panchenko

THE CONCEPTUAL BASIS OF LIABILITY INSURANCE CARRIER IN DEFENDING PASSENGERS OF THE RAIL TRANSPORT

In terms of the railway reform and opening the access for private operators to railway facilities on the rights of operators of the infrastructure call for urgent research of conceptual bases of liability insurance carriers secured in the passenger rail transport.

The necessity of insurance protection of the passenger rail traffic due to the fact that the existing system of insurance relations, which was formed in the process of implementing compulsory personal insurance of passengers against accidents on the railways, do not meet modern requirements and cannot provide adequate protection and guaranteed compensation for damage caused to passengers.

It is believed that the compulsory insurance of liability of the rail carriers for damage to life, health, or property of passengers is a more effective defense mechanism and increases the rail business entities responsible for the safety of the railway routes. The introduction of the liability insurance of the rail carrier allows for the establishment of the legal framework of insurance protection of passengers and determines the mechanism of its implementation. Therefore, this study focuses on improving the mechanism of insurance protection of passengers in the rail transport to address important social and economic problems securing the passenger rail traffic on the basis of the balance of interests of all subjects if the rail and insurance relations.

Achieving this goal is viewed as forming a system of benefits of the insurance coverage of the passenger rail to the rail on liability insurance carrier, and determining the features of its implementation during activation of the railway reform.

Keywords: insurance against transport accidents, liability insurance carrier, rail, railway undertaking.

Матеріал надійшов 01.05.2017